

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής Λαογραφίας στο Δ. Π. Θράκης

Τεύχος 31 (69) - Β' περίοδος ♦ Δεκέμβριος 2008 - Φεβρουάριος 2009

Ναξιακά

Τρίμηνη Επιθεώρηση της Ομοσπονδίας Ναξιακών Συλλόγων

♦ Ν. Δ. Δέτση (Σχόλιο), Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης (1859-1922) ♦

ΠΕΤΡΟΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

(150 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ)

Ι. Κ. Τουμπακάρη, Χρονολόγιο

♦ **Στεφάνου Δ. Ημέλλου**, Η

γνώριμία του με τον Βικέλα ♦

Εύης Σκληράκη, Ο Π. Πρωτο-

παπαδάκης Βουλευτής ♦

Μανόλη Γ. Σέργη, Ο Π. Πρω-

τοπαπαδάκης και ο ναξιακός

τύπος ♦ **Σοφίας Βούλτεψη**, Η

Διχοτόμηση του Χαρτονομί-

σματος ♦ **Νίκου Βασιλάτου**, Το

Χρονικό της Δίκης ♦ **Από την**

«Εστία», Ο έβδομος νεκρός ♦

Γ. Ζορμπά, Αναθεώρηση της

Δίκης ♦ **Α.Π.Σ. «Τα Φανάρια»**,

Μια εκδήλωση στην Απείρανθο

♦ **Κων/νου Ι. Τουμπακάρη**, Η οικογένεια Πρωτοπαπαδάκη και το ΕΜΠ ♦

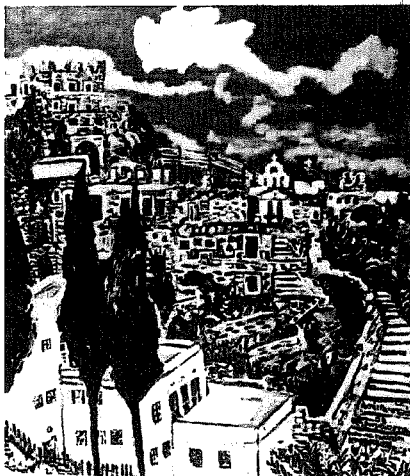
♦ **Ι. Κ. Προμπανά**, Θησαυρίσματα ♦ **Γ. Στ. Μαστορόπουλου**, Στη μνήμη

Μ. Μπαρδάνη ♦ **Ναξιακή Ποίηση**: Στέφανος Πολυκρέτης, Σοφία

Παραρά, ♦ **Ναξιακή Πεζογραφία**: Μίνα Κόρσου-Καπέλλου, Στέλλα

Ματζουράνη-Σκαλτσάρη ♦ **Ναξιακή Πνευματική και Καλλιτεχνική Ζωή** ♦

♦ **Βιβλιογραφικά - Βιβλιοπαρουσιάσεις** ♦ **Ναξιακά Τετράδια** ♦

Εξώφυλλα-κοσμήματα: **Ανθή Περιστεράκη**

ΤΥΠΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΑΞΙΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ (1902-1915)

ΜΑΝΟΛΗ Γ. ΣΕΡΓΗ

Επικ. Καθηγητή Λαογραφίας στο Δ. Π. Θράκης

Ο όρος *επικοινωνία* είναι βασικό στοιχείο για κάθε είδος πολιτικής και κοινωνικής δραστηριότητας. Ένας πολύ γενικός ορισμός του όρου θα μπορούσε να ήταν “η διαδικασία μετάδοσης πληροφοριών”, μέσω λόγων, ποικίλων γραπτών μηνυμάτων, ανταλλαγής γνώμων, σκέψεων που διεξάγεται με συζήτηση ή με άλλο μέσον¹, και καλύπτει δυο διαφορετικά, αλλά συνάμα παράλληλα πεδία: της μαζικής και αυτό της διατομικής επικοινωνίας². Η σύγχρονη *πολιτική επικοινωνία* (η αλληλόδραση ανάμεσα στα Μέσα και το πολιτικό σύστημα, σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο³) συναιρεί στο χώρο της και άλλες συναρωγές επιστήμες, όπως η ψυχολογία, η κοινωνιολογία, η δημοσιογραφία, η πολιτική. Ως υποκλάδος της Πολιτικής Ψυχολογίας αναλύει κριτικά κάθε φαινόμενο έκφρασης, κάθε φαινόμενο που συνδέεται με την παραγωγή ιδεών, επιρροών, “επικοινωνιακής σχεδίασης”, που συν-προσδιορίζουν την πολιτική συμπεριφορά. Στην παρούσα μελέτη μάς ενδιαφέρει η *πολιτική επικοινωνία* που διενεργείται μέσω του τοπικού Τύπου με το ναξιακό και το κυκλαδικό κοινό των αρχών του 20ού αι. και σχετίζεται με την ξεχωριστή μορφή του Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη (εφεξής Π.Π.).

Τα δυσδιάκριτα όρια ανάμεσα στη θρυλούμενη και την εμπράγματη επιρροή που ασκούν τα Μ.Μ.Ε. γενικά επανέρχεται και στη δική μου θεώρηση, όχι φυσικά για να επιλυθεί. Η κοινή γνώμη δεν είναι μια γενική έννοια, αποδεκτή από το σύνολο ή το μεγαλύτερο μέρος μιας κοινωνίας. Υπάρχουν τόσες “κοινές γνώμες” όσα τα θέματα που προβάλλονται κάθε χρονική στιγμή από τα Μ.Μ.Ε. και τους φορείς τους. Δεν ταυτίζεται με το λόγο του Τύπου, ο Τύπος είναι μια από τις φερέγγυες και πιστές αντανakλάσεις της κοινής γνώμης. Η τελευταία δεν είναι ούτε μία, ούτε αμετάβλητη. Το παράδειγμα του *Αιγαίου* που αναλύω εδώ είναι η τρανότερη απόδειξή του. Ο Τύπος γεννά τα θέματα, ασκεί επιρροή επί των αναγνωστών του, με κάθε επιφύλαξη όμως, ειδικά για τον επηρεασμό της κοινής γνώμης της επαρχίας, από τον αντίστοιχο επαρχιακό Τύπο. Όσο κι αν (με όσα έπονται) προσπαθώ να σταθώ πίσω από το κρυμμένο νόημα των λέξεων ή των φράσεων του Τύπου και να αναλύσω το περιεχόμενό τους (ανάλυση περιεχομένου επιχειρώ,

1 R. Fagen, *Πολιτική και επικοινωνία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1977, 12.

2 Κλήμης Ναυρίδης, *Κλινική κοινωνική ψυχολογία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1994, 103-104.

3 Ν. Δεμερτζής, *Πολιτική επικοινωνία. Διακινδύνευση, δημοσιότητα, διαδίκτυο*, Παπαζήσης, Αθήνα 2002, 74, 27 κ.ε., 70 κ.ε.

χωρίς τις απαραίτητες συμπληρωματικές θεωρήσεις⁴), δεν μπορώ να εξιχνιάσω την αλήθεια που πιθανώς κρύβεται στις διακηρυγμένες θέσεις ή στις αποσιωπήσεις της εφημερίδας. Η υποστήριξη επί μακρόν χρονικό διάστημα ενός πολιτικού προσώπου από ένα ή περισσότερα επαρχιακά φύλλα αφήνει πολλά ερωτηματικά για τις αμοιβαίες σχέσεις των δύο συμβαλλομένων μερών, για το αδιερεύνητο αυτό *do ut des* των μεταξύ τους σχέσεων.

Το κείμενο που ακολουθεί είναι μια μικρή απόδειξη των παραγμένων σχέσεων που χαρακτηρίζει την συνοδοιπορία ενός επαρχιακού φύλλου των αρχών του 20^{ου} αι. με συγκεκριμένα πολιτικά πρόσωπα του καιρού του, κυρίως με τον Π.Π. Μια συνοδοιπορία που έχει αναμφισβήτητα ορατές και αόρατες υποδηλώσεις.

Είμαι οπαδός της αμφισβήτησης του *Παραδείγματος των άμεσων και πανίσχυρων επιδράσεων των ΜΜΕ*, του επαρχιακού Τύπου εν προκειμένω, στον οποίο το αντίθετο *Παράδειγμα*, αυτό των “*περιορισμένων επιδράσεων*” του Joseph Klapper⁵ (προσυπογράφεται μέχρι σήμερα από τους μεγαλύτερους αναλυτές της πολιτικής επικοινωνίας, κοινωνικούς ψυχολόγους, κ.ά.) φαίνεται ότι βρίσκει ακόμη πιο ισχυρή απόδειξη, αν αναλογιστούμε την ιστορική πραγματικότητα της εποχής, την αγραμματοσύνη του κοινού και την περιορισμένη διείσδυση του Τύπου σ’ αυτό, την άμεση πολιτική εμπειρία που έχει το τοπικό κοινό για την κοινωνία του και την πολιτική του ζωή, κ.τ.τ. Ας θυμηθούμε επίσης ότι ο αντίκτυπος ενός πολιτικού μηνύματος εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, μεταξύ των οποίων θα κατέτασσα την αξιοπιστία του μέσου, τη συχνότητα της επανάληψής του, τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί, τη χρήση ρητορικών σχημάτων που μετέρχεται, από πόσες πηγές εκπέμπεται και σε τι περιβάλλον διαχέεται (οι ειδικές ιστορικές συγκυρίες της κάθε εποχής), την ποιότητα των θεμάτων που το συγκροτούν. Παραφράζω, με άλλα λόγια, και συμπληρώνω τα πέντε θεμελιώδη ερωτήματα του Hartold Lasswell, ο οποίος ήδη από το 1927 έθεσε το αρχέτυπο μοντέλο του (λειτουργεί μέχρι σήμερα) για τη μελέτη του αντίκτυπου των ΜΜΕ στην κοινωνία: *ποιος λέει, τι, σε ποιον, μέσω ποιων καναλιών, με ποια αποτελέσματα*.

Οι τρεις εφημερίδες-πηγές της εργασίας μου ανήκουν όλες στην προδρομική φάση της ιστορίας του ναξιακού Τύπου, στην 25ετή “*ηρωϊκή*” περίοδο των ετών 1890-1915, αφού τότε έκανε την εμφάνισή της στο νησί και έδωσε τους πρώτους εύχυμους καρπούς της η τοπική τυπογραφία, μετά την εγκατάσταση σ’ αυτό των πρωτοπόρων για την εποχή θεραπόντων της Γεωργίου Μανετάκη, Ιωάννη Βυρίνη και των δύο γιων του, Γεωργίου και Πάνου. Άρα, από τους (συνολικά) πέντε πρωτοπόρους της ναξιακής τυπογραφίας, οι τέσσερις είναι ξένοι, οι οποίοι είτε προσκλήθηκαν από τη ντόπια διανοήση να ιδρύσουν τα πρώτα τους τυπογραφεία στο νησί, είτε βρέθηκαν εκεί τυχαία. Ο πέμπτος είναι ο ναξιώτης την καταγωγή Αριστόβουλος Βαρδής.

4 Βλ. ενδεικτικά Μ. Σέργγη, *Εφημερίδες και λαογραφία. Η ταυτότητα μιας ναξιακής εφημερίδας. Διαθλάσεις της Ιστορίας και της ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ού}*, Αθήνα 2000, 23, υποσημ. 39.

5 Joseph Klapper, *The effects of Mass Communication*, Free Press, Νέα Υόρκη 1960.

Τα κύρια εκδοτικά “προϊόντα” αυτής της περιόδου είναι όντως πρωτοποριακά για τα δεδομένα της εποχής και τις τοπικές πολιτιστικές συνθήκες. Τέσσερα έντυπα, εφάμιλλα σχεδόν σε κάθε μεταξύ τους σύγκριση, δίνουν το στίγμα της πρώτης αυτής περιόδου, και γίνονται πρότυπα για πολλά άλλα που κυκλοφορήθηκαν αργότερα. Είναι: η *Νάξος* (1890-1897), η πρώτη ναξιακή εφημερίδα, η *Παροναξία* (κυκλοφορήθηκε σε τρεις περιόδους: 1898-1899, 1903-1906, 1909-1912, αμφότερες πνευματικά δημιουργήματα του Γ. Μανετάκη), το *Αιγαίον* (1901-1911) των Βυρίνηδων, πατρός και υιών, και η *Πρόοδος* του Αριστόβουλου Βαρδή. Δυστυχώς για τη ναξιακή κοινωνική ιστορία, το κενό στον “εφημεριδικό πολιτισμό” του νησιού ανάμεσα στο 1915 και στις αρχές της δεκαετίας του 1920 μάς στέρησε από θαυμάσιες – φαντάζομαι – αναπαραστάσεις της δραματικής ζωής και του δραματικότερου τέλους του Π.Π.

Εν πρώτοις θα πρέπει να αναφερθεί ότι και οι τρεις μεγαλύτερες εφημερίδες που εκδίδονται στη Νάξο (*Αιγαίον*, *Παροναξία*, *Πρόοδος*) την περίοδο 1901-1915 είναι τα έντυπα μέσα υποστηρίξεως και προβολής του έργου του Π.Π. Με το *Αιγαίον* η σχέση του ήταν περισσότερο ταραχώδης και μπορεί να παρασταθεί σχηματικά με καμπύλες ακραίων διακυμάνσεων.

Η προβολή του νάξιου πολιτικού από το *Αιγαίον* αρχίζει από τους πρώτους κίολας μήνες της κυκλοφορίας της εφημερίδας (κυκλοφορείται το 1901) και συνεχίζει μέχρι το τέλος του 1908. Το θαυμαστό στην περίπτωση του είναι ότι η παρεχόμενη από την εφημερίδα πολιτική συνδρομή και ηθική υποστήριξη συνεχίζει να του παρέχεται εμπράκτως επί μια τριετία, ακόμη και όταν η μέχρι πρότινος παράλληλη κοιμματική γραμμή τους τυγχάνει να αποκλίνει.

Πιο συγκεκριμένα: ο Π.Π. κατέρχεται για πρώτη φορά στον εκλογικό αγώνα υπό τη σημαία του δηλιγιαννισμού, υπό τη σημαία δηλαδή που είχε σηκώσει και το *Αιγαίον*, και μέχρι τις εκλογές της 16ης Μαρτίου 1906 είναι γι’ αυτό ο “διαλάμπων αστήρ” του Εθνικού Κόμματος⁶. Μέχρι τότε η προβολή του από τις

6 Υπενθυμίζω εν συντομία ότι την περίοδο αυτή τα ελληνικά πολιτικά κόμματα ήταν ακόμη απλοί κύκλοι προσωπικοτήτων, επικεφαλής ευρύτερων δικτύων πολιτικής πελατείας, ώστε η όποια μεταξύ τους σύγκρουση δεν αφορούσε σε θέματα ταξικών διαφορών, αλλά υπαγορευόταν από προσωπικά ενδιαφέροντα για τη διανομή αξιωμάτων και την ανάγκη για επιβολή, όπως κι αν εκφραζόταν αυτή. Οι σύγχρονοι ιστορικοί μίλησαν για το “χάσμα ανάμεσα στην πολιτική και στα κόμματα”, τα οποία αποτελούν τη σαφή πολιτική έκφραση της κοινωνικής υπολειμτικότητας και της αστικής υπανάπτυξης του “πρωτόπου βασιλείου”. Οι πολιτικοί και κοιμματικοί μηχανισμοί δεν μετετράπηκαν ακόμη (αυτήν την περίοδο) σε μαζικά κόμματα που να εκφράζουν άμεσα τα διαφοροποιούμενα όμως (και όλο πιο ασυμβίβαστα μεταξύ τους) ταξικά συμφέροντα, που άρχισαν και διαμορφώνονταν σιγά-σιγά, από την πρώτη δεκαετία του 20ού αι. κ.ε. Τα πολιτικά κόμματα αποκτούν σταθερή διάρκεια ζωής στον αγροτικό κόσμο μετά το 1974. Τότε - κρίνω πως - ολοκληρώνεται πια η μετάβαση από τον “ολιγαρχικό κοινοβουλευτισμό” του 19^{ου} αι. και των αρχών του 20ού σε ένα σύστημα κοινοβουλευτικό, βασιζόμενο πλέον σε μια πιο ευρεία λαϊκή συμμετοχή, μέσω των ποικίλων μορφών εντάξεων των ψηφοφόρων στα πολιτικά κόμματα, στους συλλόγους, στις εργατικές οργανώσεις, κ.λπ. Για το χαρακτήρα των κοιμμάτων της περιόδου βλ. ενδεικτικά Β. Φίλιας, *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα: η νόθα αστικοποίηση, 1830-1864*, Σύγχρονα Κείμενα, Αθήνα 1974. - Χ. Κοριζής, *Η πολιτική ζωή εις την Ελλάδα, 1821-1910*,

στήλες της εφημερίδας γίνεται σχεδόν με διθυραμβικούς τόνους, και στρέφεται γύρω από θέματα της Επαρχίας, για τα οποία ο αντιπρόσωπός της είχε πραγματοποιήσει σειρά ενεργειών, είτε εντός είτε εκτός Κοινοβουλίου. Πρόκειται, κυρίως, για δραστηριότητές του που σχετίζονται με τη δημιουργία του λιμανιού της Χώρας, με την επίλυση του σμυριδικού προβλήματος και με την πάταξη της “επαράτου νόσου” του νησιού, της ζωοκλοπής και της αγροζημίας. Η προβολή αυτών των δραστηριοτήτων ξεκινά με ένα απλό βιογραφικό του σημείωμα από το φ. 45 (26 Μαΐου 1902), υπογεγραμμένο από τον Μ.Δ., για να καταλήξει (όπως προείπα) σε ύμνους και εγκώμια, όχι μόνον για τα υπέρ του νησιού πεπραγμένα του, αλλά και για την όλη του κοινοβουλευτική δράση. Τέτοιες δραστηριότητες, εθνικής σημασίας, ήταν, π.χ., η αγόρευση του ως μέλους και εισηγητή τής επί του προϋπολογισμού του Κράτους Επιτροπής τον Μάρτιο του 1904⁷, που προβάλλεται δεόντως, ή η νέα του αγόρευση της 1ης Ιουνίου, και πάλι για τον προϋπολογισμό, που γίνεται αφορμή για νέους επαίνους από την εφημερίδα. Η εισήγηση του χαρακτηρίζεται περίσπουδος, και “...*ανέρχεται εις το ύψος εκείνο των δημηγοριών, αίτινες αναδεικνύουσιν, αίρουνσι και ασφαλίζουνσι το πολιτικόν μέλλον των μεγάλων ανδρών! (...)*”. Ο βουλευτής χαρακτηρίζεται “*τέλειος του λόγου και των αριθμών χειριστής*”, “*δαιμόνιος και ευφραδής ρήτωρ, ιεροφάντης της επιστήμης του Πυθαγόρου και του Αρχιμήδους*”, ο οποίος “*με της λάμπσεως αυτού την αίγλην και ακτινοβολίαν αυγάξει, λάμπει και φωτίζει όχι μόνον την υπερηφανευομένην και σεμνυνομένην ιδιαιτέραν γενέτειραν πατρίδα του και Επαρχίαν σύμπασαν, αλλά και ολόκληρον την πατρίδα μας Ελλάδα, πολιτικόν αυτής σέμνωμα και κόσμημα αποβαίνων*”⁸.

Με βάση αυτά, θεωρείται αυτονόητο ότι κάθε προσπάθεια να σπλωθεί η προσωπικότητά του με αποδεδειγμένες ή ασαφείς κατηγορίες και υπαινικτικά σχόλια εις βάρος του αποδοκιμάζονται από τους εκδότες της. Τέτοια περίπτωση είναι, π.χ., σχόλιο του καθηγητή Μάρκου Κορρέ, στις σελίδες 3-4 (έχει ίσως σημασία η σελίδα καταχώρισης της), που προκαλεί (στο ίδιο φύλλο) την κεραυνοβόλο απάντησή του εκδότη. Προς ενίσχυση μάλιστα του φρονήματος των αναγνωστών παρατίθεται και κατάλογος δημοσίων έργων που θα εκτελεσθούν στην Επαρχία Νάξου, τα οποία εγκρίθηκαν μερίμνη του κ. Πρωτοπαπαδάκη, και για τα οποία “*...σύμπασα η επαρχία θα ευγνωμονή τον πολλά μοχθήσαντα και μοχθούντα διαπρεπή τούτον της επαρχίας μας Αντιπρόσωπον*”. Η “κακή εντύπωσης”

Αθήνα 1974. – Α. Κοσμόπουλος, “Σχέσεις προστασίας”, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 25 (1975), 413-424. – Ν. Μουζέλης, “Ταξική δομή και σύστημα πολιτικής πελατείας: η περίπτωση της Ελλάδας”, στον τόμο Γ. Κοντογιώργης (επιμ.), *Πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα 1977, 115-190. – Ο ίδιος, *Νεοελληνική κοινωνία. Όψεις υπανάπτυξης*, μετάφρ. Τζένη Μαστοράκη, Εξάντας 1978³, passim. – G. Hering, *Die politischen parteien in Griechenland, 1821-1936*, Munchen 1992, v. 2 (βλ. τώρα την ελληνική έκδοση).

7 Αλ. Οικονόμου, *Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, 1859-1922. Ένας άνθρωπος και μια εποχή*, Αθήνα 1972, 106-107.

8 Ν. Σ. Μαλαγαρδής, φ. 142 (10. 7. 1904), 1.

που πιθανόν να προεκλήθη από το προαναφερθέν σχόλιο του καθηγητή πρέπει να εξαλειφθεί παντελώς, έργο που αναλαμβάνει και πάλι ο εκδότης Γ. Βυρίνης με τον χαρακτηριστικό τίτλο *ΑΙΔΩΣ ΔΑΝΑΟΙ*, στο αμέσως επόμενο φύλλο: “... *Αιδώς Νάξιοι, λέγομεν και ημείς προς εκείνους των Ναξίων, οίτινες το στόμα απύλωτον έχοντες και το ίδιον ατομικόν συμφέρον υπεράνω του κοινού τοιούτου τιθέμενον, πολλάς τας ακριτομυθίας και ερεσχελίας ήρχισαν να εκτοξεύωσι κατά του ισταμένου υπεράνω πάσης μομφής, κακολογίας και δυσφημίας αξιοπρεπούς και εριτίμου βουλευτού μας κ. Π. Πρωτοπαπαδάκη, όστις κατά την ομολογίαν και αυτών των αντιπάλων του υπερανθρώπως ειργάσθη, εργάζεται και θα εργασθή δια την μέχρι κεραίας εκπλήρωσιν του προγράμματός του (...)*”⁹.

Το αξιοπαράτηρητο λοιπόν είναι ότι η υποστήριξη και η προβολή του Π.Π. συνεχίζεται και αργότερα, όταν πλέον έχει περάσει από το άτυπο κόμμα των Ιαπώνων στο κόμμα του Θεοτόκη. Ο Π.Π. είχε λάβει μέρος στις εκλογές της 20ης Φεβρουαρίου 1905, αλλά ως υποψήφιος του θεοτοκικού κόμματος, και απέτυχε¹⁰. Σ’ αυτές τις εκλογές δεν είχε την υποστήριξη του μαχητικότερου “δηλιγιαννικού” διευθυντή Γ. Βυρίνη, αφού στην εφημερίδα του προβάλλονται οι “ακραιφνείς” “δηλιγιαννικοί” υποψήφιοι Νικόλαος Βαφειαδάκης (τραπεζίτης), ο Ναξιώτης την καταγωγή Μανούσος Δερλερές (λοχαγός του πεζικού) και ο Φρ. Βάλληνας (δικηγόρος). Ποιος μπορεί με βεβαιότητα να κρίνει και να ορίσει την αιτία αυτής της αποτυχίας του; Πώς μπορεί να επιμερίσει τις αιτίες και πού; Στην πολιτική του παρασπονδία; Στα σκληρά αλλά σώφρονα οικονομικά και άλλα μέτρα που προσπάθησε να “περάσει” η κυβέρνηση Θεοτόκη και καταψηφίστηκε (10. 12. 1904) για να προκηρύξει τις εκλογές της 20ής Φεβρουαρίου 1905; Στην μη προβολή του από την εν λόγω εφημερίδα; Το θεωρώ υπερβολικό. Μα τον υπεστήριξε η *Παροναξία* (εκείνη την περίοδο ήταν δύο οι κυκλοφορούμενες εφημερίδες στο νησί).

Στις επόμενες εθνικές εκλογές, της 26ης Μαρτίου 1906, ο Π.Π. κατέρχεται μαζί με τον Ν. Κρίσπη στην επαρχία Νάξου υπό τη σημαία και πάλι του Θεοτόκη. Ο Γ. Βυρίνης στα προεκλογικά φύλλα του κρατεί μάλλον εφεκτική στάση έναντι του Π.Π., αφού ουδεμία φορά καταφέρεται εναντίον του, ενώ φυσικά, σταθερός στην προσωποπαγή κομματική του γραμμή, προβάλλει τώρα τους “ραλλικούς” υποψηφίους (ο Δηλιγιάννης έχει δολοφονηθεί και στην αρχηγία του κόμματος βρίσκεται ο Ράλλης). Αυτήν την περίοδο (Μάρτιος 1906) η εφημερίδα καυτηριάζει τον κοινοβουλευτικό βίο, την ιδιοτέλεια των βουλευτών, την συνειδητή εξαπάτηση των ψηφοφόρων, κ.ά. “Φωτογραφίζει” τον Π.Π.; Ίσως, διακρίνω κάποιους υπαινιγμούς για τον πρώην κομματικό συνοδοιπόρο¹¹.

Σ’ όλες όμως τις μετέπειτα αναφορές της σ’ αυτόν η εφημερίδα κάνει μνεία

9 Στο φ. 141 (2. 6. 1904), 1.

10 Α. Οικονόμου, ό.π., 110.

11 Στο φ. 207 (11. 3. 1906), 1.

της συμβολής του στην υπόθεση του λιμανιού¹², των νέων πρωτοβουλιών του για την πραγμάτωση του έργου, τον υμνεί για τη νέα μνημειώδη “Εκθεσιν της Μειοψηφίας της επί του Προϋπολογισμού του Κράτους Επιτροπής”¹³, προβάλλει με θέρμη την ανάλογη υποδοχή που του έγινε σε κάποια κάθοδό του στη Νάξο¹⁴, κ.ά. Μία μόνη παρατήρηση μπορεί να γίνει σ’ αυτά: οι αναφορές στερούνται πλέον του προνομίου της πρωτοσελίδιας παρουσίας.

Οι “ορατές” αιτίες της οριστικής διάλυσης του μακροχρόνιου “συνοικεσίου” δεν μπορούν παρά να εντοπισθούν στο “νέο κλίμα” που καλλιεργεί η εφημερίδα από τις αρχές του 1909, προς το οποίο ο Π.Π. φαίνεται ότι εξ αρχής είχε σταθεί αντίθετος, όπως μπορούμε να υποθέσουμε από την μετέπειτα πολιτική στάση του. Άρα, αυτομάτως στη συνείδηση του εκδότη και των αρθρογράφων της εφημερίδας ταυτίστηκε με ό,τι εκείνοι αντιστρατεύονταν αυτήν την περίοδο. Το εις βάρος του κλίμα πιθανώς ενέτειναν τα νέα πρόσωπα των συνεργατών της που ανέλαβαν να δικαιολογήσουν και να στερεώσουν τη νέα κομματική γραμμή της. Η τελευταία, εκ των πραγμάτων, γεννούσε πλέον την ανάγκη υποστηρίξεως νέων πολιτικών προσώπων. Το σχήμα “νέα κομματική γραμμή = νέα πολιτικά πρόσωπα = νέοι αρθρογράφοι υποστηρικτές τους” είναι σαφές ότι αλλάζει το καθεστώς της εφημερίδας. Τα βέλη των επικριτών του στρέφονται τώρα εναντίον της στάσεώς του στο θέμα του λιμανιού, στα υπόλοιπα άλυτα ναξιακά προβλήματα και κατά της όλης του πολιτικής συμπεριφοράς συλλήβδην. Τον πολεμούν δηλαδή με εκείνα τα στοιχεία που μέχρι πρότινος εξυμνούνταν: την προώθηση του ζωτικού ζητήματος του λιμανιού της Χώρας και των υπόλοιπων ναξιακών ζητημάτων, και κυρίως την αkéραιη προσωπικότητα του. Όλα τα ευεργετήματα του βουλευτή προς τον ναξιακό λαό, τώρα μετατρέπονται (ως δια μαγείας) σε αιτίες για τις πολυετείς αιμορραγούσες πληγές του, μέχρις σημείου η οκταετής μέχρι τότε πολιτική του σταδιοδρομία να ταυτιστεί “με την καταστροφή των μεγαλύτερων Ναξιακών συμφερόντων”.

Το πνεύμα της “αλλαγής” που έπνεε από τις αρχές του 1909 σ’ ολόκληρο τον ελληνικό χώρο άγγιξε την πολιτική ιδεολογία και του Αιγαίου. Η “Ειρηνική Επανάσταση” της “Ακροπόλεως” του Βλάση Γαβριηλίδη είχε δώσει το στίγμα των νέων ιδεών, τις οποίες είχαν εγκολπωθεί λαϊκά και “αστικά” στρώματα. Είναι καταπληκτικό φαινόμενο η πολιτική συγχορδία του αστικού και του επαρχιακού τύπου των ημερών εκείνων, φαινόμενο άξιο μελέτης για την εμφάνιση νέων ιδεών, που μεταδόθηκαν εν συνεχεία δια μέσου των δικτύων του τότε “αστικού” Τύπου και εξακτινώθηκαν, μέσω του επαρχιακού, σε κάθε γωνιά του Βασιλείου, ελεύθερου ή μη.

Τη νέα ιδεολογική πορεία της εφημερίδας ανέλαβαν να φέρουν εις πέρας, όπως προαναφέραμε, νέοι συνεργάτες, οι οποίοι προσπαθούν από τις αρχές του 1909 να εκλαϊκεύσουν τα ουσιαστικά μηνύματα της “επανάστασης”, επειδή “υπάρχουν

¹² Στο φ. 221 (8. 7. 1906), 1.

¹³ Στο φ. 256 (2. 6. 1907), 2.

¹⁴ Στο φ. 259 (7. 7. 1907), 3.

ίσως σκοτεινά σημεία προς μίαν τοιαύτην φωτεινήν κατεύθυνσιν"¹⁵. Όπως παρατηρεί ο Λίπμαν, εφημερίδες που έχουν προκαλέσει την αφοσίωση των αναγνωστών τους (το *Αιγαίον* μέχρι τότε πρέπει να το είχε κατορθώσει) δεν μπορούν εύκολα να αλλάξουν θέση. Αν η μετάβαση είναι απαραίτητη, αυτή πρέπει να γίνεται εξαιρετικά επιδέξια και διακριτικά, και συνήθως μια εφημερίδα δεν θα αποπειραθεί να προβεί σε μια τόσο παρακινδυνευμένη ενέργεια. Η οργάνωση της πελατείας είναι βασικό στοιχείο κάθε σοβαρής εκδοτικής επιχείρησης, αφού αυτή είναι στενά συνδεδεμένη με την ιδεολογική κατεύθυνση του πωλουμένου προϊόντος.

Η πολιτική ιδεολογία (ειδικά η επαναστατική, η ανατρεπτική) παράγεται πάντα από μια ελίτ και επιβάλλεται εν συνεχεία, ως *καταπεπτωκός* στοιχείο στους "πολλούς", οι οποίοι με τη σειρά τους παράγουν αναπαραστάσεις της. Αυτή η ελίτ είναι η κυρίαρχη τάξη ή η κυρίαρχη ομάδα, κάποια δεδομένη ιστορική στιγμή, σε συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτικό χώρο. Στην περίπτωση μας κρίνω πως το όλο πολιτικό κλίμα, η περιρρέουσα ατμόσφαιρα της αμφισβήτησης του παλαιού κόσμου (διαμορφωμένα στην Αθήνα από μια συγκεκριμένη πολιτική και πνευματική ελίτ) είχαν συμβάλει προς την υιοθέτηση μιας ανάλογης συμπεριφοράς και από το *Αιγαίον*. Ίσως εδώ δικαιώνεται ο Κ. Τσουκαλάς, που χαρακτηρίζει τον ελληνικό Τύπο εκείνης της περιόδου "ευκαιριακού χαρακτήρα", επειδή εκφράζει δηλαδή τις ευκαιριακές πολιτικές στάσεις, ως παράρτημα της κυρίαρχης πολιτικής συμπεριφοράς. Ίσως όμως να γίνεται πράξη η θέση της *Ακροπόλεως* του Γαβριηλίδη πως αν κάποιοι θεωρούν "αστάθειαν" την εναλλάξ υποστήριξη και πολεμική της προς τα κόμματα, "... ημείς οίτινες μέχρι τούδε ουδέποτε εγνωρίσαμεν την πίστιν και την σταθερότητα των συμφερόντων, φανερά προκηρύσσομεν την αστάθειαν αυτήν ως σημαίαν μας"¹⁶.

Μερικές φορές οι τρόποι της διαδικασίας για να προσλάβουν και να οικειοποιηθούν οι αναγνώστες τα καινούργια μηνύματα δεν είναι διόλου αποδεκτοί, αν αναλογισθούμε ότι οι τελευταίοι δεν είναι όλοι έτοιμοι να τα αποδεχθούν, επειδή είτε διαφέρουν εκ φύσεως, είτε παρεμβάλλονται τόσες άλλες κοινωνικές αιτίες που καθορίζουν τη στάση τους. Αποτελεί αφετηριακή σκέψη το γεγονός ότι σε μια κοινωνία ορισμένες καινοτομίες γίνονται αποδεκτές, άλλες όμως απορρίπτονται. *Ο αναγνώστης θέλει να αναγνωρίζεται μέσα από το φύλλο που επιλέγει να διαβάσει*. Αν υποθέσουμε ότι μπορούμε να διακρίνουμε τους αναγνώστες τυπολογικά σε "τολμηρούς πρωτοπόρους", "ριψοκίνδυνους πειραματιστές", "πρώιμους συνοδοιπόρους", "όψιμους συνοδοιπόρους" και "συντηρητικούς αναποφάσιστους" (κατά την διαίρεση του Μ. Rogers), η ναξιακή πολιτική και κομματική προϊστορία θα κατέτασσε τους περισσότερους ναξιώτες και κυκλαδίτες αναγνώστες του στην τελευταία κατηγορία, με κάποιες εξαιρέσεις φυσικά, λόγω και της επιρροής που ασκούσε στο ναξιακό λαό το γενικότερο υπερτοπικό αίτημα της πολιτικής ανανέωσης και η ψυχολογία του "νέου και του ελπιδοφόρου" που την συνόδευε.

¹⁵ Στο φ. 319 (21. 2. 1909), 1.

¹⁶ Αναφέρεται στο Δ. Πετρακάκος, *Δημοσιογράφοι και δημοσιογραφία*, εν Αθήναις 1921, 130.

Έπρεπε λοιπόν να φθάσουν στο λαό οι “ιερές γραφές του νέου δόγματος”, τα νέα μηνύματα περί δικαιοσύνης, εκμετάλλευσης του λαού από “...τους γύπας και ιέρακας εκμεταλλευτάς του”, περί δημιουργίας επαγγελματικών ενώσεων, εργατικών σωματείων, περί του θανάτου της φαυλοκρατίας και του παλαιοκομματισμού, περί του συνθήματος “η ισχύς εν τη ενώσει”, περί “ειρηνικής επαναστάσεως”, κ.τ.τ. Και την εκλαϊκεύουν κυρίως με το παράδειγμα της Νάξου, “φωτογραφίζοντας” στα κείμενά τους όνειρα του μέλλοντος, με βάση την κατάσταση του παρόντος του νησιού. Ιδού πώς την παρουσιάζει, με το προσωπικό του ύφος, ο εκ των συνεργατών της “νέας γραμμής” της εφημερίδας Ισίδωρος Φραγκίσκος, στο άρθρο του *Ο ΜΟΝΟΣ ΤΡΟΠΟΣ*: “... Κι αυτή η συνεννόησις και αυτή η συντάραξις των λαϊκών στρωμάτων πρέπει να επέλθη, για να επέλθη μαζί της και κάποια σχετική ευημερία. Για να κτυπηθή κατακέφαλα η εκμετάλλευσις και ο ραγιαδισμός τον λαού μας. Για να γλυτώση ο τόπος μας από τη βρώμα και τη ντροπή της ζωοκλοπής, της οποίας η κατάμαυρη και απαισία σφραγίδα έχει αποτυπωθή στο μέτωπο παντός Ναξίου που ζη επάνω στο Νησί, είτε έξω από το Νησί. Για να λείψη το δουλοπρεπές φρόνημα, εις το οποίον δυστυχώς μάς εσυνείθισαν. Για να σηκώσουμε ψηλά το κεφάλι και να ειπούμε ότι ημπορούμε και μονάχοι μας να υπερασπίσουμε τα παραγκωνιζόμενα δίκαιά μας. Για να μας λαμβάνουν υπ’ όψιν οι θιασάρχαι της Ελληνικής Κωμωδίας που, εις άλλην γλώσσαν, λέγονται Κυβερνήται του Κράτους. Για ν’ αποκτήσουμε ασφάλειαν ζωής και περιουσίας. Για να πουλήσουμε ακριβώτερα το σφυρίγλι μας, ακριβώτερα το κίτρο μας, ακριβώτερα τις πατάτες μας, ακριβώτερα τον ιδρώτα μας. Για να ζήσουμε. Για να φάμε ψωμί. Για να γίνουμε πιο άνθρωποι. (...)”¹⁷.

Όντως “επαναστατικό” κλίμα... Είναι ορατό εκ πρώτης όψεως το διάχυτο “πνεύμα της αλλαγής” και της “ιδεολογικής τρομοκρατίας” που ασυνειδήτως επιβάλλει στο λαό το εκάστοτε “ρεύμα των νέων ιδεών”.

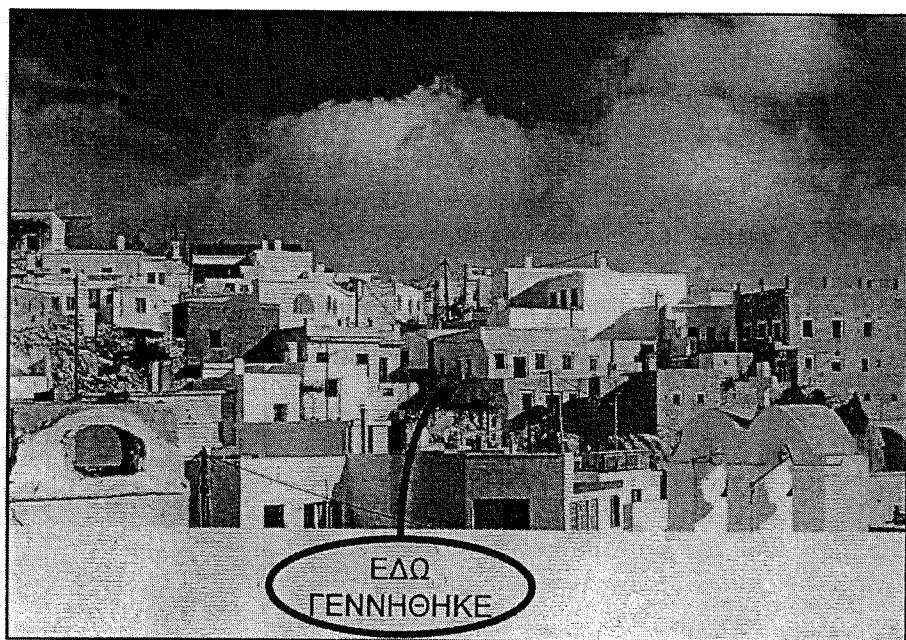
Ιδού ένα ακόμη κείμενο του Π. Ν. Ευριπαίου¹⁸, του δηκτικότερου ίσως κατηγορου του Π.Π. (είναι θαυμαστό το γεγονός ότι στο *Αιγαίον* έχουμε τα προεόρτια μιας μετέπειτα πολυετούς διαπάλης, αφού ο εν λόγω αρθρογράφος του είναι ο μελλοντικός κύριος αντίπαλος τού γιου τού Π.Π., του Αριστείδη Πρωτοπαπαδάκη, με τον οποίο επί δεκαετίες θα αντιπαλέψουν στο κυκλαδικό πολιτικό σκηνικό, ως οι κύριοι εκπρόσωποι του πολιτικού δικοματισμού, της “Φιλελεύθερης” παράταξης και της “Δεξιάς” αντιστοίχως). Οι υπαινιγμοί του Ευριπαίου για τους αντιπάλους πολιτικούς και τους “παλαιούς” πολιτευτές στοχεύουν δηκτικά τον Π.Π.:

“... Αν αποπειραθή δε τις να εμβαθύνη κάτι περισσότερον εις τας λεπτομερείας της εκλογικής πάλης της 31ης Ιανουαρίου [1910] αναμφισβητήτως θα εξαγάγη συμπεράσματα ήκιστα μεν κολακευτικά δια τους παλαιούς πολιτενομένους μας, παρήγορα δε και ευοίωνα δια τον λαόν της νήσου μας (...). Μεγάλοι και μικροί

¹⁷ Στο φ. 320 (2. 3. 1909), 1.

¹⁸ Με αφορμή την εκλογή στο δήμο της Χώρας του Εμμ. Ναυπλιώτη, οπαδού των νέων ιδεών της εποχής.

πολιτευταί της νήσου μας συσπειρωθέντες και συνασπισθέντες, ουδέ τον ίδιον εαυτὸν αισχνύνοντες, ἐτόλμησαν νὰ ἐκστομίσωσι λόγους ὡς αἰτίαν διὰ τὴν λυσσώδη αὐτῶν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ ἐπιτυχόντως Δημάρχου κ. Εμμ. Ι. Ναυπλιώτου, τοὺς ὁποῖους μόνον ἐχθροὶ τῆς Νάξου ἢ φυσιολογικῶς ἀνώμαλοι ἄνθρωποι ἠδύνατο καὶ νὰ διανοηθῶσιν μόνον. (...) Τετυφλωμένοι ὑπὸ τῆς ἀμαθείας, διεφθαρμένοι ὑπὸ τῆς φαυλοκρατίας, τῆς ταπεινώσεως τοσούτον κατὰ τὰ τελευταία ἔτη τοῦ δύσμοιρον αὐτοῦ ἔθνους, πεποτισμένοι ἀπὸ τὸ χάσις τῆς μικροπολιτικῆς δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῶν ὅτι Πολιτεύεσθαι δὲν σημαίνει κερδοσκοπεῖν, ἀποζεῖν ἐκ τούτου, ρεκλαμαρίζεσθαι, ἀπρακτεῖν, συναλλάττεσθαι, δὲν σημαίνει κομματικὴ ληλασίαν καὶ διαρπαγὴν, παύσαι καὶ διορίσαι τὸν ἀδελφόν, τὸν ἐξάδελφον, τὸν κομματάρχην, τὴν κάθε μίαν κλασικὴν ἀνικανότητα, ἀλλὰ παραπαίοντες καὶ ἐκβεβαχυμένοι νομίζουν ὅτι θὰ σύρουν ὀπίσθεν τοῦ πολιτικοῦ τῶν κάρρου τὸν λαόν τῆς Νάξου καὶ θὰ ἐμποδίσουν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ τραβήξῃ θαρραλέως τὴν λεωφόρον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἀρχῶν, τῆς προόδου καὶ τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν πλατεῖαν ἤνοιζαν οἱ δύο οὗτοι ἐργάται τῆς ἀναγεννήσεως, οἱ υπερηφάνως ὑψώσαντες τὴν σημαίαν τῆς ἀνορθώσεως τοῦ τόπου μας, οἱ δύο οὗτοι σημαιοφόροι τῆς καταλύσεως τοῦ ἀμαρτωλοῦ παρελθόντος, ὁ κ. Κωστής Α. Ραυτόπουλος καὶ ὁ νέος Δήμαρχος κ. Εμμ. Ι. Ναυπλιώτης (...)»¹⁹.

Ο Π. Βυρίνης συγκεκριμενοποιεῖ καὶ κωδικοποιεῖ τὸ μήνυμα τῆς “εἰρηνικῆς ἐπανάστασεως” με ἡπιότερο τρόπο. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα, στο ὁποῖο με τρεῖς λέξεις, παραλληλίζει (ἐντεχνα καὶ μεταφορικὰ) τὴν Ἀνάσταση τοῦ 1909 με αὐτὴν τοῦ ἔθνους καὶ τὴν Σταύρωση τοῦ Σωτήρος με τὸν

¹⁹ Π. Ν. Ευρυπαῖος, φ. 356 (21. 2. 1910), 1.

επί δεκαετίες σταυρωμένο ελληνικό λαό. Οι συνειρμοί από ανάλογους ιστορικούς συσχετισμούς είναι φανεροί: "...Το "Αιγαίον" τώρα με την Ανάστασι του Χριστού κηρύσσει και την ανάστασιν του λαού της Επαρχίας Παροναζίας. Με το Σταυρωμένο τον Γολγοθά ήτο σταυρωμένος και ο λαός τον οποίον αντιπροσωπεύει, ανέστη Χριστός, ανέστη Λαός. Εμπρός όλοι να βοηθήσητε εις το μέγα αυτό έργον, οι αρνούμενοι είνε οι σταυρωταί του λαού, οι δειλοί είνε οι προδόται του. Δεν ζητεί το "Αιγαίον" ακατόρθωτα, αλλά απλούστατα: Σωματείον Σμυριδωρυκτών, Σωματείον Γεωργικό, Σωματείον Εργατικό. Αι τρεις αυταί λέξεις πρέπει να γίνουν το πιστεύω παντός Ναξίου, είνε η Αγία Τριάς της Ζωής της Επαρχίας, είνε το ψωμί του Λαού μας. Γρηγορήσωμεν και εργασθώμεν, ο κίνδυνος ογκούται"²⁰.

Σ' αυτό το ιδεολογικό πνεύμα, κάθε "αποστασία" θεωρείται προδοσία. Γράφει ο Π. Βυρίνης, όταν ο Π.Π. είναι υποψήφιος του "Ένωτικού Συνδυασμού" των "παλαιοκομματικών" για τις εκλογές της 8ης Αυγούστου 1910 και διεξάγει στη Νάξο τον δικό του αγώνα προσελκύσεως ψηφοφόρων, από τον οποίο εξήλθε νικητής: "Ο ΛΑΟΣ της επαρχίας μας (...) κηρύττει εις όλον τον Νομόν το Ευαγγέλιον της πολιτικής Ελευθερίας και Ανεξαρτησίας, τας οποίας απεμπόλησαν οι παλαιοπολιτευόμενοι του Νομού, δεσμεύοντες από πολλών ετών την θέλησιν του Κυριάρχου λαού. Δια την επαρχίαν μας ιδίως, η προσβολή την οποίαν γνωστός πολιτευόμενος κατέφερε κατ' αυτής είνε τοιαύτη, ώστε ευλόγως να ερωτά αν ο κύριος αυτός επί των ημερών του οποίου κατεστράφησαν τα μεγαλύτερα Ναξιακά συμφέροντα, και οργιάζει η συναλλαγή, και το λαθρεμπόριον λυμαίνεται τα παράλια μας, η δε ζωοκλοπή ανήλθεν εις επιστήμην, είχε δικαίωμα να τρώση την φιλοτιμίαν ενός λαού, τον οποίον εξέλαβε ως γέφυραν και κλίμακα των ατομικών υπολογισμών του και υστερόβουλων σκοπών του. (...) "²¹.

Δηκτικότερος ο Π. Ευριπαιός σε άρθρο του με τον τίτλο "Η λιμενική τραγωδία. Έως τώρα τα λεπτά στο νερό πετάγαμε. Έρδε - μέρδε νίψου και αποφάγαμε" γράφει μεταξύ άλλων:

"Η αυλαία της σκηνής δια την λιμενικήν τραγωδίαν κατέπεσεν επί τέλους και αναμένει ήδη η γενναία φρουρά και το νοήμον κοινόν της Νήσου μας, τι είδους επίλογον του έργου θα φιλοτεχνήσουν ο μεγαλοϊδεάτης, ο από μηχανής θεός, ο αυτόκλητος Μεσσίας, ο άνθρωπος των έργων! συγγραφεύς του κ. Πρωτοπαπαδάκης και τα εστερημένα βουλήσεως ερπετά οι Καμαριλλειοί του, οι πάντοτε και πανταχού έτοιμοι να ρίπτωσιν εις το μέσον ως άπειλήν, κατά των αποτολμησάντων να άρωσι τον μυστηριώδη πέπλον τον καλύπτοντα την υπόθεσιν, τους ενδεχομένους θυμούς του κ. Πρωτοπαπαδάκη και την ένεκα τούτου άρσιν πάσης συνδρομής προς την πατρίδα του, η οποία έσχε την ατυχίαν δις ν' αποστείλη εις το Κοινοβούλιον

20 Στο φ. 323 (3. 4. 1909), 2.

21 Στο φ. 368 (3. 8. 1910), 1.

αυτόν. Η βόμβα της αναπόφευκτου διακοπής των εργασιών του λιμένος από τον παρελθόντος θέρους γνωστή γενομένη εις τον λαόν της Νάξου υπό πολιτευτού εκ Σύρου²² δεν συνετάραζε τον λαόν της νήσου, δια να αρπάξη από το αυτί τον κύριον αυτόν και να του ζητήσει φως και απολογία, ως και τότε εγράφομεν, αλλ' ηρκέσθη εις την δημοσίευσιν μιας διατριβής του, ήτις υπενθύμιζεν εις τον πολιτευτήν εκείνον εκ Σύρου το γαλλικόν λόγιον "κατηγορούμενος απολογείται". Και τις των δύο έλεγε την αλήθειαν τότε; και τις των δύο συνέρραπτε τότε μύθους και ψεύδη διά να φθάση εις τον χρόνον των εκλογών; και έπειτα "βγάλτε τα μάτια σας". Αλλά δυστυχώς τα πράγματα ήλλαξαν πορείαν και πεσών εις το μέσον ο Ζορμπάς διέλυσε τα σχέδια και τους καπνούς από τους οποίους ετρέφετο ο καταβαραθρώσας τον τόπον μας, ο την Νάξον εκλαβών ως γέφυραν δια την ικανοποίησιν κομματικών και ατομικών συμφερόντων, ο χαλκεύσας νυν τα δεσμά της καταδίκης της εις τα άτεγκτα συνεργεία του εγωισμού του και της πεισμοσύνης του (...). Διατί άραγε να μη προσφέρη αυτός σήμερα εκ της περιουσίας του το ποσόν αυτό, αφού τοσαύτην έχει και ήτις εχρησίμευσεν αυτό ως προσόν και μέσον κατά την αρχήν του πολιτικού βίου; Τι τω ώφειλεν η Νάξος να διασκόρπιση το αίμα του λαού της - το χρήμα του λιμενικού ταμείου; - και διατί να μην άφηνε τον παλαιόν λιμενοβραχίονα να αποπερατωθή; Ούτε ο Αρσέν Λουπέν, ούτε άλλος τις όμοιος, θα διενοείτο τοιούτον θανάσιμον τραύμα κατά της πτωχής πατρίδος του - αν ακόμη θέλει ως τοιαύτην την Νάξον ο κ. Πρωτοπαπαδάκης ή αμφισβητεί ως πρότερον -, ήτις επί των ημερών του κατέστη το Πανεπιστήμιον της ζωοκλοπής, το Πολυτεχνείον του λαθρεμπορείου και το Πανδιδακτήριον της Συναλλαγής, το Μαγκιόρ Κολλέτζιο, το εκθρέψαν το μίσος, το κορυφωσαν το πάθος, το έμπνευσαν τον φθόνον προς αλλήλους εις την άλλοτε ψυχικώς γαληνιώσαν κοινωνίαν της νήσου μας. Αλλ' οι θαυμασταί του και σαλτιπάγκοι του, οι παιάνας και αίνους εν χωρώ μετά των μερα του κόμματος ψάλλοντες, δεν έβλεπον την φωτεινήν αποτυχίαν του έργου, ότε πρώτοι ημείς επροτάξαμεν τα στήθη απεγνωσμένως μαχόμενοι κατά τον βυρσοδομουμένον εγκλήματος, ή ενόμιζον εν συναυλία μετά μερίδος του εγχωρίου τύπου ότι ο ξεμανφοϊσμός και το ατομικόν συμφέρον είνε ανώτερα παντός προς την πατρίδα καθήκοντος; και αν μεν το πρώτον, τότε ας σπεύσουν ν' αποκηρύξουν τον αρχηγόν των, είτε δήμαρχοι είνε, είτε κομματάρχαι, είτε άτομα, δημοσία δια συλλαλητηρίων ή δηλώσεων, ως πεσόντες θύματα των μαγγανειών του· αν δε το δεύτερον, τότε είνε άξιοι ανασκολοπισμού, αφού ο αρχηγός των κ. Π. Πρωτοπαπαδάκης δεν θα τολμήση να πατήση

22 Αναφέρεται στην επιστολή του υποψ. βουλευτή (και αργότερα υπουργού Δικαιοσύνης) Δ. Βοκοτόπουλου, από τη Σύρο, σχετική με τα λιμενικά έργα στη Νάξο. Βλ. *Αιγαίον*, φ. 347 (17. 11. 1909), 2.

εις Νάξον πλέον”²³.

Ο έτερος των σφοδρών επικριτών του Π.Π. είναι ο Ισίδωρος Φραγκίσκος, Απειράνθιος, συντοπίτης δηλαδή του Π.Π. (άλλη μια παράμετρος που πρέπει να ληφθεί υπ’ όψιν στη θεώρηση των πραγμάτων). Εκείνος στρέφει τα βέλη του στην πολιτική συμπεριφορά του Π.Π. καθ’ όλη τη σταδιοδρομία του και κυρίως στη “μετάσταση” του από το κόμμα των Ιαπώνων στο θεοτοκικό, χάριν ιδιοτελών (όπως ισχυρίζεται) ωφελημάτων (“... ορμούν να εκπορθήσουν όχι το Πόρτο-Αρθούρ, ως Ιάπωνες, αλλά το Πόρτο-Φόλιο, ο έστι μεθερμηνευόμενον το Χαρτοφυλάκιον, ως ψευδο-ιάπωνες”²⁴). Ενδεικτικό το μακροσκελές άρθρο του ΘΕΛΟΥΜΕ ΝΕΟΥΣ ΑΝΔΡΑΣ, ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΜΑΘΑΜΕ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΒΑΡΕΘΗΚΑΜΕ. Ο ΚΩΣΤΗΣ ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ, το οποίο καταλήγει με τη διαπίστωση ότι “... η εκλογή μας θα ήτο επιτυχής εν τω προσώπω του κ. Κ. Ραυτοπούλου. Ποιος ηξεύρει αν ο άνθρωπος αυτός, ο με νέας αρχάς και νέον πρόγραμμα παρουσιαζόμενος, δεν είναι ο αναμενόμενος μεσσίας και ο προαιώνιος Παράκλητος! Ποιος ηξεύρει!”²⁵.

Εξυπηρετεί το συμφέρον της εφημερίδας; Είναι εμπαθής κατά του Π.Π. για προσωπικούς λόγους; Είναι αγνότατος οραματιστής που διαβλέπει στο πρόσωπο νέων βουλευτών τον προαιώνιο παράκλητο του Γένους; Τι μπορεί να σημαίνει η παρακάτω ανταπάντηση του Π.Γ. Πρωτοπαπαδάκη (διδάκτορος των φυσικών επιστημών, όπως υπογράφεται), συγγενούς του Π.Π., στην Παροναξία στα “επιθετικά” σχόλια του Ισίδ. Φραγκίσκου; “Τον εξ Απειράνθου ανατέλλοντα νέον της σωτηρίας του έθνους μας και της νήσου μας φωστήρα, Ισίδωρον Φραγκίσκον, αδελφικώς συμβουλευώ, αντί να χάνη τον καιρό του, ακοντίζων κατά γρανίτου τα βέλη του, να εξοδεύη τούτον εις μελέτας, παρασκευαζούσας αυτόν προς επιτυχίαν, εις πρώτον παρουσιασθήσόμενον του Διεθνούς Ελέγχου διαγωνισμόν, ίνα μη, και παρά του νέου πολιτικού ανδρός, ως βεβαίως επιδιώκει, ζητήσων την πολιτικήν υποστήριξίν του, διατρέξη τον κίνδυνον να ακούση το “γενού ικανός όπως επιτυχής”, οπότε θα ευρεθή και πάλιν εις την ανάγκην να αρθρογραφή, στρέφων κατά τούτου τα αβλαβή, άλλως, βέλη του, αναζητών και υποδεικνύων άλλον νεώτερον, εκ νεωτέρου ίσως κόσμου, διπλωματούχον πολεμικής τινός σχολής, σωτήρα ... εαυτού. Νομίζω δε ότι ούτω απήντησεν εις αυτόν, ζητούντα να συμπλήρωση την ανεπάρκειάν του, ο κ. Πρωτοπαπαδάκης ...”²⁶.

Το προηγούμενο άρθρο του Ισίδ. Φραγκίσκου και το αμέσως παραπάνω του Π.Γ. Πρωτοπαπαδάκη μας εισάγουν σε ένα ακόμη θέμα της μελέτης μας: την απόλυτη και συνεχή υποστήριξη που έτυχε από το 1909 κ.ε. ο νέος “πολιτικός αστέρας” της Νάξου, ο Κ. Ραυτόπουλος. Ο συγκεκριμένος υποψήφιος παίρνει πλέον τη θέση του Π.Π. Άλλες εποχές, άλλες κομματικές ιδέες, άλλα πρόσωπα, άλλα συμφέροντα... Ο Κ. Ραυτόπουλος προβάλλεται βεβαίως και από την Παροναξία, όχι όμως

23 Στο φ. 347 (17. 11. 1909), 1.

24 Στο φ. 335 (1. 7. 1909), 1.

25 Στο φ. 335 (1. 7. 1909), 2.

26 Παροναξία, φ. 16 (28. 7. 1909), 3.

με το ίδιο πάθος και με τη συχνότητα της προβολής του από το *Αιγαίον*: είναι ο νέος λυτρωτής, ο αναμενόμενος μεσσίας και ο προαιώνιος Παράκλητος της Νάξου. Τα πρωτοσέλιδα που του αφιερώνονται παρομοιάζουν μόνο μ' εκείνα που η εφημερίδα αφιέρωνε την περίοδο 1902-1904 στον Π.Π. Τουλάχιστον σε πέντε φύλλα αποτελεί πρωτοσέλιδο θέμα, το οποίο μερικές φορές, λόγω υπερβολικής εκτάσεως, συνεχίζεται και στην δεύτερη σελίδα, ενώ οι αναφορές στο πρόσωπό του γίνονται με κάθε ευκαιρία (π.χ. με τις επισκέψεις του στο νησί): "...*Να εκλείψωσι πλέον από το μέσον η προσωπολατρία και εις το μέλλον να μη έχωμεν κόμματα Θεοτόκηδων - Ράλληδων - Μαυρομιχάληδων, αλλά κόμματα αρχών, κόμματα ιδεών. Η ημέτερα Επαρχία πρέπει να θεωρή εαυτήν ευτυχή, διότι εις τας μελλούσας εκλογάς υποδεικνύει ως υποψήφιον τον εμπνευσμένον μύστην του Γερμανικού πολιτισμού, τον ιδεώδη λάτρην των αρχών κ. Κωστή Α. Ραυτόπουλον (...)*"²⁷.

Το κίνημα στο Γουδί το 1909 επιτάχυνε και εξέφρασε τις αλλαγές που κυφορούνταν. Οι "επαναστατικές" του ιδέες, το όραμα που προέβαλε, η δημιουργία εμπιστοσύνης στις υγιείς προθέσεις των επαναστατών αμέσως έγιναν και θέσεις της εφημερίδας. Με τα όσα ολίγα εκτέθηκαν παραπάνω, θα μπορούσε κάποιος να κάνει λόγο για τη "μεγάλη στροφή" στην όλη ιδεολογική πορεία της εφημερίδας, για μια εξαλλαγή της. Κατ' ουσίαν όμως αυτή αναπαράγει και εσωτερικεύει τη νέα ιδεατή κατασκευή της άρχουσας τάξης, η εφημερίδα συμπορεύεται και πάλι με ένα νέο τμήμα της "κυρίαρχης ιδεολογίας". Άρα, δεν πρόκειται περί ιδεολογικής μεταστροφής, αλλά περί απλής αλλαγής κομματικού στρατοπέδου. Θα παρατηρούσαμε μάλιστα πως ενώ μέχρι τότε, με τη διαμόρφωση ενίοτε ενός δικού της αυτόνομου λόγου, "απομυθοποιούσε", έστω και ελάχιστα, την ισχύουσα κυρίαρχη ιδεολογία σε κάποια θέματα, μέσα από την καθημερινή της πρακτική, τώρα συνταυτίζεται πλήρως με τη νέα (εθνική και κοινωνική) συναίνεση. Ο Π. Βυρίνης επιστρέφει από ταξίδι του στην Αθήνα, όπου είχε μεταβεί για να συμμετάσχει σε στρατιωτικά γυμνάσια (να ήταν άραγε καθοριστική η απ' ευθείας επαφή του με το γενικότερο κλίμα του "θερμού" Σεπτεμβρίου;), και αναγγέλλοντας την επανάληψη της εκδόσεως της εφημερίδας δηλώνει τα εξής διαφωτιστικά για την ουσία αυτής της "αλλαγής γραμμής": "...επαναλαμβάνομεν από σήμερον την έκδοσιν τακτικώς ακολουθούντες *απαρεγκλίτως το πρόγραμμα όπερ από ενναετίας (...)* *εχαράξαμεν. Τα συμφέροντα της Επαρχίας μας θαρραλέως πάντοτε υποστηρίζαντες εν αδιαφορία περί τα πρόσωπα, προς το συμφέρον δε πάντοτε της μεγάλης πατρίδος αποβλέψαντες, δηλούμεν ότι τασσόμεθα παρά το πλευρόν των οπαδών του Ανορθωτικού Κινήματος, εκ πεποιθήσεως ότι τούτο και μόνον θα εξαγάγη την χώραν εκ των τελμάτων και του βούρκου, εις ον έρριψαν αυτήν οι μέχρι σήμερον πολιτευταί του Παντός κόμματος και πάσης αποχρώσεως*"²⁸.

27 Στο φ. 342 (1. 10. 1909), 3.

28 Στο φ. 342 (1. 10. 1909), 1.

Όπως παρατηρούμε, ο εκδότης επανεπιβεβαιώνει την πίστη του ότι ακολουθεί χωρίς παρεκκλίσεις το πρόγραμμα της εφημερίδας, δηλαδή την ανόρθωση της Νάξου και την εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος, μόνο που τώρα διαβλέπει αυτούς τους υψηλούς του στόχους πραγματοποιούμενους μέσω ενός άλλου ιδεολογικού φορέα, του Ανορθωτικού Κινήματος και των αδιάφθορων ηγετών του. Οι ιθύνοντες την εφημερίδα σχηματίζουν την πεποίθηση ότι οι συγκεκριμένες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες παρέχουν όλα τα εχέγγυα για την πολυπόθητη πραγμάτωση ιδεωδών, ιδεών και οραμάτων, που από την πρώτη στιγμή της κυκλοφορίας της έθεσε ως εθνικά desiderata η εφημερίδα.

Ένα από τα συνθήματα των “νέων ιδεών” των ημερών εκείνων ήταν (όπως προειπώθηκε) εναντίον των “παλαιοκομματικών” και υπέρ της εκλογής νέων πολιτικών ανδρών. Στο τοπικό επίπεδο νέος πολιτικός αστέρας θεωρείται πλέον ο Κων/νος Ραυτόπουλος, ο οποίος “αντικαθιστά” τον Π.Π. Ισχυρίζομαι λοιπόν πως και εδώ η “αλλαγή” είναι αναμενόμενη, αφού σε ανύποπτο χρόνο ήταν διακηρυγμένη η θέση της εφημερίδας ότι αυτή πρώτη “*ύψωσε την σημαίαν της καθόδου εις την πολιτικήν παλαιίστραν νέων προσώπων, νέων πολιτευόμενων, νέων ανδρών πολιτικών (...)*”, ότι ευχόταν τα προβλήματα του νησιού να επιλύονται “*... δια των νέων πολιτικών μας ανδρών*”, και ότι αν δεν επιτυγχάνετο αυτή μεγάλη προσδοκία “*...δεν θέλομεν και πάλιν παύσει αναζητούντες άλλους νέους πατριώτας και φιλοπόλιδας άνδρας*”²⁹. Μήπως πραγματοποιεί αυτήν την επιθυμία της και τώρα; Νέους πολιτικούς ανεκάλυψε ή της αποκαλύφθηκαν, λειτουργικά δεμένους με τα νέα κοινωνικά στρώματα, οι οποίοι εκφράζουν με δυναμισμό τη νέα ιστορική κατάσταση.

Υπάρχει τώρα (το 1909) μια γενικότερη αισιοδοξία, που ενισχύεται και πάλι από το ίδιο το ελληνικό ιστορικό παρελθόν. Η χρονολογία αυτή είναι για τον εκδότη η αρχή της ιστορίας του Νέου Ελληνισμού, η Ελλάδα αρχίζει έναν νέο κύκλο ζωής, μετά την πολιτική και ιστορική της “ανυπαρξία” των τελευταίων δεκαετιών (1830-1909), η πολυπόθητη “Νέα Ελλάς” αναγεννάται. Το Γουδί επιβεβαιώνει και πραγματώνει το δόγμα του εθνικού προορισμού, που τόσο πολύ τα προηγούμενα χρόνια προέβαλλε η εφημερίδα. Η αρχαιότητα είναι κι εδώ παρούσα, αλλά και όλη η Ιστορία με τα διδάγματα της. Είναι όμως η πρώτη φορά που το παρόν και το προσδωκόμενο μέλλον φαίνεται πως επισκιάζουν το ένδοξο παρελθόν, αυτό που συνεχώς εκθειάζει ο εκδότης, ελλείψει ενδόξου ιστορικού παρόντος. Ο Βυρίνης, δηλαδή, επανεντάσσει στο παρόν μια σειρά εννοιών που χρησιμοποιούσε σε άλλες εποχές και υπό διαφορετικές συνθήκες, για να ενισχύσει τα φρονήματα των οπαδών της μεταρρύθμισης και να αποθαρρύνει τους “αντιδραστικούς”. Τώρα ο Ελληνισμός έχει παρόν και νέα ιστορία, έχει νέες χρονολογίες-μνήμονες της μεγάλης πολιτικής αλλαγής: την 15η Αυγούστου (επανάσταση στο Γουδί) και την 14η Σεπτεμβρίου 1909 (πολιτικό συλλαλητήριο υπέρ του Βενιζέλου). Η “μνημόνευση” αποτελεί τμήμα του επαναστατικού προγράμματος, που αναζητά

29 Στο φ. 74 (1. 1. 1903), 1.

νέες “εθνικές ημερομηνίες” και επετείους.

Πρώτη ερμηνεία των πραγμάτων: η συμπαράσταση και η προβολή που παρέχεται στον Π.Π. από το *Αιγαίον* απορρέει από καθαρά ιδεολογικούς λόγους των εκδοτών του, στο πλαίσιο του αγώνα τους για την υποστήριξη των ναξιακών συμφερόντων. Η Νάξος πρέπει να ξαναβρεί την παλαιά αίγλη της, τη λανθάνουσα ταυτότητα της, την αυτογνωσία της, και προς αυτό συντείνει κάθε ενέργεια των εκδοτών του. Για να το πετύχει αυτό η εφημερίδα μετέρχεται πολλούς και ποικίλους τρόπους. Ένας απ’ αυτούς είναι η προβολή γενικά των συγκαιριανών Ναξιωτών, κάθε ηλικίας, επαγγέλματος και κοινωνικής τάξης, με σκοπό να εξαρθεί η ιστορική και πολιτιστική της συνέχεια, αλλά και η “ειδοποιός διαφορά” της από τον υπόλοιπο κυκλαδικό κόσμο ή ακόμη και απ’ τον υπόλοιπο Ελληνισμό.

Θα αποτολμούσα λοιπόν την παρακεκινδυνευμένη άποψη ότι γενικά αυτό που επιδιώκεται να πραγματοποιηθεί είναι το όραμα των εκδοτών για μια καλύτερη Νάξο, όραμα στερεωμένο στη δική τους αντίληψη για την Ιστορία και τα πρόσωπα της. Όραμα που θα λάβει σάρκα και οστά δια μέσου της συνδρομής δύο Ναξιωτών, οι οποίοι, αν και ζουν στην ίδια εποχή, ζουν σε διαφορετικές φάσεις της. Τα πρόσωπα-μεσοσίες αλλάζουν επειδή αλλάζουν οι εποχές και οι τεχνητές - εν πολλοίς - ιδεολογικές απαιτήσεις των καιρών, στην ισχυροποίηση των οποίων και η ίδια η εφημερίδα συμβάλλει.

Ερμηνεία δεύτερη: όσοι ελέγχουν τα ΜΜΕ (ειδικά σήμερα) υπερτερούν έναντι των πολιτών και των κομμάτων τους, και ελάχιστοι τολμούν να αντισταθούν στις θελήσεις τους. Θα μπορούσαμε λοιπόν να ισχυριστούμε ότι όσα προανέφερα είναι απλώς μια προσπάθεια του εκδότη να ωραιοποιήσει τις ενέργειές του καλύπτοντάς της με στέreo ιδεολογικό περιτύλιγμα που δεν ανταποκρίνεται σε καμιά αλήθεια (πολλά πολιτικά εγκλήματα βρήκαν τέλεια ιδεολογική κάλυψη ανά τους αιώνες). Αυτό προϋποθέτει μια “ανταλλακτική”, πελατειακή σχέση με τον Π.Π., στην οποία ο εκδότης, ως ο ισχυρότερος πόλος, αποφασίζει να δώσει τέλος, επειδή κάποιος άλλος εξ ίσου ικανός πολιτικός θα πάρει τη θέση του. Η σχέση Τύπου και πολιτικών είναι σχέση συναλλαγής, ένα *do, ut des* των ανθρωπίνων σχέσεων, που προϋποθέτει την αμοιβαιότητα μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, παρά την ανισότητα της κοινωνικής θέσης τους, και η οποία αμοιβαιότητα απαιτεί ανάληψη ορισμένων ένθεν και ένθεν υποχρεώσεων και κανόνων, μη θεσμοποιημένων φυσικά.

Αλήθεια, δεν γνωρίζω το εύρος της αλήθειας της παροιμιώδους φράσης “χαιρέτα Πέτρο”, που λέγεται ότι υπαγόρευαν οι ακόλουθοί του στον Π.Π., όταν εκείνος (αγνοώντας τα παιγνίδια του πολιτικού εντυπωσιασμού και τη λειτουργία του κομματικού παιχνιδιού ως *παράστασης*) κατερχόταν στο νησί και άρχιζε τις εκεί περιοδείες του. Όμως, είναι δυνατόν να μην ενεπλάκη στο ισχύον από το 1830 κ.ε. πελατειακό σύστημα; Δεν ζήτησε με υλικά ανταλλάγματα την υποστήριξη των τοπικών εφημερίδων άραγε; Παρά τη διακηρυγμένη θέση του εκδότη Γ. Βυρίνη, ότι με την τακτική και ανελλιπή πληρωμή των συνδρομών από τους αναγνώστες, η εφημερίδα ισχυροποιείται οικονομικά και “...ούτω γινόμενοι ανεξάρτητοι από

των ολίγων εκάστοτε ισχυρών και αψηφούντες τας τυχόν παρεχομένας υπ' αυτών εκτάκτους ωφελείας, θ' αποβλέπωμεν μάλλον πώς να ικανοποιήσωμεν τους πολλούς και πώς να εμποιήσωμεν αυτοίς μείζονα πεποιθήσιν εις τα υφ' ημών αναγραφόμενα"³⁰, θα θεωρούσαμε απίθανο καθ' όλα τα έτη της ομαλής συνεργασίας των δύο πόλων να μην υπήρξε οικονομική υποστήριξη από τον Π.Π. προς την εφημερίδα. Δεν εκμεταλλεύτηκε το επικοινωνιακό δίκτυό της και των δύο άλλων φύλλων; Πόσο υπερβολικοί, ψεύτες και συκοφάντες ήταν οι κατηγοροί του μέσα από τις στήλες του *Αιγαίου*; Οι περισσότεροι πολιτικοί καταγγέλλουν τα διαπλεκόμενα συμφέροντα όταν χάσουν τον έλεγχο της διαρκούς συναλλαγής με τα μέσα προβολής τους, ή όταν δέχονται μεγάλη πίεση από την κοινή γνώμη³¹.

Όσον αφορά στις δύο άλλες ναξιακές εφημερίδες, που εμπλέκονται στον πολιτικό βίο του Π.Π., η *Παροναξία* του Γ. Μανετάκη τον υποστηρίζει, ακόμη και μετά την ένταξή της στο στρατόπεδο της "Ειρηνικής Επανάστασης" και του βενιζελισμού, όταν (αντιθέτως) ο Π.Π. αποφασίζει να παραμείνει πιστός στον "παλαιό" πολιτικό κόσμο, παρά τις προτάσεις συνεργασίας που δέχθηκε από το βενιζελικό κόμμα³². Τον υποστηρίζει, αλλά όχι βέβαια το ίδιο σθεναρά όπως παλαιότερα. Ουδέποτε όμως τον κατηγορήσε γι' αυτό, παρά μόνον μετά τις κρίσιμες εκλογές της 8^{ης} Αυγούστου 1910. Το ήθος του Μανετάκη είναι γνωστό³³. Στο υπ' αριθμ. 54 φύλλο της 4^{ης} Αυγούστου 1910, η εφημερίδα παρουσιάζει τους υποψηφίους του νομού του συγκεκριμένου "παλαιοκομματικού" συνδυασμού, μεταξύ των οποίων είναι και τέσσερις Ναξιώτες: ο Π.Π., ο γιατρός Εμμανουήλ Μαγκάκης, ο αξιωματικός Μανούσος Δερλερές και ο γιατρός Γεώργιος Παπαδάκης³⁴. Η "πικρία" της εφημερίδας για τον εκλεκτό της συνεργάτη μεταφράζεται – όπως την εκλαμβάνω – στις τρεις σειρές που του αφιερώνει κατά την παρουσίασή του: "Τον κ. Πρωτοπαπαδάκην οι συμπολίται μας πρέπει να τιμήσωσι δια της λευκής ψήφου των, τον ακαταμάχητον τούτον ρήτορα"³⁵. Εκχειλίζει όμως αυτή η πικρία μετά τα αποτελέσματα των εκλογών. Γράφει θριαμβολογώντας για τη νίκη των δυνάμεων του βενιζελισμού: "... Ο ελληνικός λαός πανηγυρίζει την χειραφέτησίν του. Κάτω οι κομματάρχαι, οι άλλοι ούτοι αγελάρχαι, οίτινες εθεώρησαν μέχρι της χθες τον ελληνικόν λαόν αγέλην βοών, αγέλην χοίρων, αγέλην αρκουδιαραίων! (...). Ο λαός ο ελληνικός είνε ευνώμων και ευγενής. Τον ευεργέτην του δεν λησμονεί. Ο πολιτευτής μας κ. Πρωτοπαπαδάκης, λαϊκόν τέκνον με κρίσιν βαθείαν και θέλησιν γιγαντιαίαν, αδικεί εαυτόν δια τα αριστοκρατικά του φρονήματα! Αγαπά να αλληλογραφή με τους αγελάρχες του και όχι με τον αδελφόν του λαόν, τον οποίον θεωρεί δυστυχώς όχλον! Η ιδιαίτερα του πατρίς πολύ κακά έπραξε μη εκλέξασα

30 Στο φ. 199 (1. 1. 1906), 2.

31 Γ. Κύρτσος, *Ο μυστικός πόλεμος των εξουσιών*, Καστανιώτης, Αθήνα 2003, 250.

32 Τις αιτίες αυτής της στάσης του βλ. στον Αλ. Οικονόμου, ό.π., 157-158.

33 Βλ. ενδεικτικά Μ. Σέργη, *Εφημερίδες και λαογραφία...*, ό.π., 252 κ.ε. – Στέφ. Ψαρράς, "Νάξος", η πρώτη ναξιακή εφημερίδα, 1890-1897", *Ναξιακά* 22/60 (Σεπτ.-Νοέ. 2006), 5 κ.ε.

34 *Παροναξία*, φ. 54 (4. 8. 1910), 1-2.

35 *Παροναξία*, φ. 54 (4. 8. 1910), 2.

αυτόν πρώτον³⁶, ως έπραξεν η Βίβλος δια τον κ. Μαγκάκην και η Τραγαία δια τον κ. Παπαδάκην. Το σωστόν είνε σωστόν, ούτως έπρεπε να γίνη....³⁷.

Η Πρόοδος του Αριστόβουλου Βαρδή, η μόνη που δεν μετεστράφη κατά την περίοδο των “επαναστατικών ημερών” του 1909, συνεχίζει την αगाστή συμπόρευσή της με τον πολιτικό, τουλάχιστον μέχρι τις εκλογές της 11ης Μαρτίου 1912, στις οποίες ο Π.Π. καταβαραθρώθηκε, καταταγείς 11^{ος} επιλαχών στο νομό με 9.670 ψήφους, όταν ο εκπρόσωπος των νέων πολιτικών δυνάμεων (βενιζελικών) Λ. Εμπειρικός συγκέντρωσε 16.180 ψήφους³⁸.

Μετά όμως τον θρίαμβο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και τους επιτυχείς εθνικούς αγώνες του 1912-13, ο αρχαιολάτρης και εθνιστής εκδότης της εφημερίδας, ο οποίος μέχρι τότε δεν είχε εκφράσει θετική άποψη για την πολιτική του Βενιζέλου, μεταστρέφεται ιδεολογικά. Δυστυχώς τα εναπομείναντα φύλλα της εφημερίδας του δεν μας βοηθούν να παρακολουθήσουμε βήμα προς βήμα την μεταστροφή του, όμως όσα γράφει αργότερα, το 1915 πλέον, είναι διαφωτιστικά: “Το κόμμα των Φιλελευθέρων είναι ήδη εν πλήρη δόξη, εν πλήρη ακμή και δυνάμει. Όχι μόνον δια τας παρασχεθείσας υπ’ αυτού προς την πατρίδα υπηρεσίας. Η ιστορία γράφει, η πολιτική πράττει. Το κόμμα των Φιλελευθέρων έχει αρχηγόν νέον εισέτι και ακμαιότατον, μεγάλου γοήτρου εν Ελλάδι και μεγάλου κύρους, κύρους διεθνούς”³⁹. Δεν νομίζω πως “έχομεν χρείαν” και άλλων μαρτυριών για την αλλαγή της στάσης του.

Στις εκλογές του Μαΐου του 1915 ο Π.Π. εξελέγη πρώτος επιτυχών στην επαρχία Νάξου. Η έλλειψη διαφωτιστικών πηγών για την περίοδο αυτήν, δυσχεραίνει το έργο της διακριβώσεως των σχέσεών του με τον Βαρδή σ’ εκείνη την κρίσιμη εκλογική αναμέτρηση. Διαισθάνομαι όμως ότι το ενδιαφέρον της προβολής κάποιων προσώπων θα το έστρεψε ο εκδότης, με βάση όσα μόλις προείπα, στους εκπροσώπους του βενιζελικού σχηματισμού, και αποδεδειγμένα στον Σωκράτη Παπαβασιλείου, τον δεύτερο νικητή εκείνων των εκλογών. Ο Βαρδής, χωρίς άλλους χαρακτηρισμούς, σχολιάζει τη νίκη του Π.Π. στη Νάξο: “Το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας της Κυριακής ανέδειξεν ως πρώτον επιτυχόντα βουλευτήν τον Υπουργόν των Οικονομικών κ. Πρωτοπαπαδάκην, λαβόντα ψήφους λευκούς καθ’ όλην την Επαρχίαν [Νάξου] 3003”⁴⁰. Σχόλιο, άλλη κρίση, επαινετικός λόγος απουσιάζουν. Εντελώς “ουδέτερη” η παρουσίαση της νίκης του. Αντιθέτως: σε άλλη στήλη της ίδιας πρώτης σελίδας τού φ. 194 γράφει τα εξής, τα οποία ο καθείς μπορεί να ερμηνεύσει κατά το δοκούν. Η δική μου εντύπωση, βασισμένη στην τελευταία πρόταση του κειμένου που ακολουθεί, είναι πως πρόκειται για κείμενο

36 Πρώτος στην Αλείρανθο εξέλεγε ο γιατρός Γ. Παπαδάκης με 401 θετικές ψήφους. Ο Π.Π. έλαβε 355, καταταγείς δεύτερος. Τρίτος, στο ίδιο χωριό, ο Εμμ. Μαγκάκης με 337 ψήφους. Βλ. *Παρναξία*, φ. 55 (11. 8. 1910), 2.

37 *Παρναξία*, φ. 56 (18. 8. 1910), 1.

38 Αλ. Οικονόμου, ό.π., 158 κ.ε. - Μ. Σέργης, *Εφημερίδες και λογογραφία...*, ό.π., 230.

39 *Πρόοδος*, φ. 202 (22. 8. 1915), 1.

40 *Πρόοδος*, φ. 194 (3. 6. 1915), 1.

αποδοκιμασίας. Περιγράφει την κάθοδο του Π.Π. στη Νάξο. "... Κατά την άφιξίν του ολίγοι τινές τον υποδέχθησαν, το πλείστον υπόλληλοι, και τούτο ίσως διότι δεν επέτρεψε να τω γίνη πομπώδης υποδοχή, ούτε δια ζητωκραυγών. Παρέμεινε δε εν τη πόλει μας μέχρι του Σαββάτου, φιλοξενούμενος εν τη οικία του ιατρού κ. Εμμ. Μαγκάκη. Διάφοροι περιέργοι παρετήρησαν ότι και κατά την αναχώρησίν του επεθύμησε να επιβιβασθή μακράν από την αποβάθραν. Περιέργος ιδιοτροπία"⁴¹. Δεν κρίνω εδώ την στάση του Π.Π., η οποία για τους γνωρίζοντες περισσότερα περί αυτόν μπορεί να θεωρηθεί θαυμαστή, ξεχωριστή, δείγμα του πολιτικού ήθους ενός υπερόχου ανδρός. (Η μήπως ήταν έκφραση δυσaréσκειας για την "πύρρειο νίκη" του;) Προσπαθώ να ανιχνεύσω τις διαθέσεις του εκδότη, τις τεχνικές που μετέρχεται για να τον θίξει, γιατί, επαναλαμβάνω, διαισθάνομαι ότι αυτό επεδίωξε με την τελευταία (ειδικά) φράση-κρίση του. Την ίδια στιγμή, σε άλλη σελίδα του ίδιου φύλλου, γράφει για τον "βενιζελικό" Σωκράτη Παπαβασιλείου, τον οποίο μάλιστα επονομάζει "υπουργοφάγον", εννοώντας φυσικά ότι "έφαγε", ή παρ' ολίγο "να έτρωγε" τον Π.Π. σε ψήφους, αφού όντως η διαφορά τους ήταν μόλις 28 ψήφοι υπέρ του Π.Π.: "*Η Επαρχία Νάξου ετίμησε και πάλιν το αγαπητόν της τέκνον, τον υποψήφιον βουλευτήν κ. Σωκράτη Παπαβασιλείου, και ου μόνον η Επαρχία Νάξου, αλλά και ολόκληρος ο Νομός έκρινεν ότι τοιούτος ανήρ δεν πρέπει ποτέ να παραμένη εκτός του Κοινοβουλίου και δια τούτο τω έδωκε την σχετικήν πλειοψηφίαν, ης ήτο άξιος ως απέδειξε και κατά τας παρελθούσας βουλευτικές περιόδους. Ημείς τον συγχαίρομεν θερμώς επί τη επιτυχία του αναφωνούντες, μετά των αποκαλεσάντων αυτόν υπουργοφάγον βουλευτήν, ζήτω ο υπέροχος πολιτευτής της Επαρχίας μας*"⁴².

Ακροτελεύτιο: στην πολιτική ζωή του Π.Π. φαίνεται πως υπήρξαν στιγμές πιο σκληρές και πιο τραγικές από αυτό το ίδιο το τραγικό τέλος του. Τελικά, ας μείνει και πάλι προς διερεύνηση το αναπάντητο – παρόλες τις εδώ προσπάθειές μου – ερώτημα: ποιος εκμεταλλεύτηκε ποιον στο περιπεπλεγμένο αυτό παιχνίδι των συλλογικών οραμάτων, των ανεξιχνίαστων βουλών της κάθε ανθρώπινης ψυχής, των αναπόφευκτων πολιτικών δοσοληψιών και των αλληλεξαρτήσεων;

⁴¹ Πρόοδος, φ. 194 (3. 6. 1915), 1.

⁴² Πρόοδος, φ. 194 (3. 6. 1915), 4.